

**ПРИВАТНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО
«ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ
ПЕРСОНАЛОМ»**

Навчально-науковий інститут менеджменту

Кафедра менеджменту

КУРСОВА РОБОТА

з дисципліни Господарський процес

на тему: ”Проведення у справах за участю іноземних осіб”

Виконав(ла):

студент(ка) групи

ТУхр-8-22-Б1Пр(4.6зс)

освітньо-професійної програми «Право»

Царенко Олена Миколаївна

Керівник:

Наумова Анна Олександрівна

Київ 2025

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ УЧАСТІ ІНОЗЕМНИХ ОСІБ У ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ	5
1.1. Поняття та види іноземних осіб як суб'єктів господарських процесуальних правовідносин	5
1.2. Господарська процесуальна правоздатність та дієздатність іноземних осіб.....	9
1.3. Джерела правового регулювання провадження у справах з іноземним елементом: національне законодавство та міжнародні договори	12
РОЗДІЛ 2. ПРАВОВИЙ СТАТУС ТА СУДОВІ ГАРАНТІЇ ІНОЗЕМНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ	17
2.1. Національний режим та принцип взаємності у відносинах з іноземними особами	17
2.2. Судовий імунітет іноземної держави: поняття, види та межі застосування	20
2.3. Особливості представництва інтересів іноземних осіб у господарському суді	24
РОЗДІЛ 3. ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗГЛЯДУ СПРАВ З ІНОЗЕМНИМ ЕЛЕМЕНТОМ	28
3.1. Визначення міжнародної підсудності господарських справ	28
3.2. Порядок виконання судових доручень та вручення документів за кордоном: правовий механізм та міжнародна співпраця	31

3.3. Процесуальні засади визнання та виконання рішень іноземних судів в Україні.....	3
--	---

4

ВИСНОВКИ.....	38
---------------	----

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	40
----------------------------------	----

ВСТУП

Актуальність теми. Станом на кінець 2025 року господарські зв'язки України характеризуються високим ступенем інтеграції у світовий економічний простір. Процеси відновлення національної економіки, залучення іноземного капіталу та активізація зовнішньоторговельних операцій неминуче призводять до зростання кількості спорів за участю нерезидентів. Проведення у справах за участю іноземних осіб є специфічною сферою господарського процесу, де норми національного законодавства тісно переплітаються з нормами міжнародного приватного права та міжнародними конвенціями.

Забезпечення належного захисту прав іноземних інвесторів та рівності всіх учасників господарського обороту є ключовою гарантією інвестиційної привабливості держави. Практика господарських судів за 2024–2025 роки свідчить про наявність складних правових питань, пов'язаних із встановленням змісту іноземного права, визначенням меж судового імунітету та забезпеченням реального виконання судових доручень за кордоном. Необхідність теоретичного переосмислення цих механізмів у контексті посилення міжнародного правового співробітництва зумовлює вибір теми дослідження.

Метою роботи є комплексний юридичний аналіз процесуальних особливостей провадження у справах за участю іноземних осіб у господарському процесі України, дослідження правового статусу нерезидентів та розробка пропозицій щодо вдосконалення механізмів міжнародної правової допомоги.

Завданнями дослідження є:

Визначити поняття та класифікацію іноземних осіб у господарському процесі.

Дослідити особливості їх процесуальної правосуб'єктності.

Проаналізувати правовий режим судового імунітету держав.

Вивчити порядок реалізації міжнародних судових доручень.

Узагальнити практику виконання іноземних судових рішень в Україні.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі розгляду господарськими судами справ за участю іноземних суб'єктів.

Предметом дослідження є норми Господарського процесуального кодексу України, Закон України «Про міжнародне приватне право», міжнародні договори та судова практика Верховного Суду 2023–2025 років.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ УЧАСТІ ІНОЗЕМНИХ ОСІБ У ГОСПОДАРЬКОМУ ПРОЦЕСІ

1.1. Поняття та види іноземних осіб як суб'єктів господарських процесуальних правовідносин

У сучасній доктрині господарського процесуального права України станом на кінець 2025 року поняття «іноземна особа» розглядається як інтегральна категорія, що охоплює широке коло суб'єктів, чий правовий статус визначається не лише національним законодавством, а й правопорядком іноземних держав та міжнародними договорами. Участь іноземних осіб у господарському процесі є яскравим проявом транскордонного характеру сучасних економічних відносин, де правосуддя має забезпечувати ефективний захист прав незалежно від державної належності суб'єкта господарювання.

Відповідно до загальноприйнятого теоретичного підходу та приписів Господарського процесуального кодексу України (далі — ГПК України), іноземними особами у господарському судочинстві вважаються іноземні громадяни, особи без громадянства, іноземні юридичні особи, міжнародні організації, а також іноземні держави та їхні адміністративно-територіальні одиниці. Ключовим критерієм віднесення особи до цієї категорії є наявність «іноземного елемента», що виявляється через громадянство фізичної особи, місце реєстрації (інкорпорації) юридичної особи або місцезнаходження її органів управління чи основного капіталу.

Класифікація іноземних осіб як суб'єктів господарських процесуальних правовідносин у 2025 році включає такі основні групи:

Іноземні юридичні особи. Це найбільш чисельна група учасників господарських спорів. Їхній правовий статус визначається за законом держави

їхньої інкорпорації (*lex societatis*). Важливою особливістю 2024–2025 років стало зростання кількості спорів за участю транснаціональних корпорацій, що мають розгалужену структуру філій та представництв. Господарські суди України приділяють особливу увагу верифікації повноважень таких осіб, вимагаючи належним чином легалізованих витягів з торговельних (судових) реєстрів іноземних держав.

Іноземні громадяни та особи без громадянства. У господарському процесі вони зазвичай виступають у статусі фізичних осіб-підприємців або інвесторів. Їхня участь обумовлена реалізацією права на підприємницьку діяльність в Україні. Наприкінці 2025 року судова практика підтверджує, що іноземці користуються тими самими процесуальними правами, що й громадяни України, за винятками, встановленими законом або міжнародними договорами.

Міжнародні організації. До цієї категорії належать як міждержавні (міжурядові) організації, так і недержавні міжнародні об'єднання. Їхня участь у процесі часто пов'язана з реалізацією грантових програм, інвестиційних проектів або фінансовою допомогою. Специфікою таких суб'єктів є наявність спеціального імунітету, обсяг якого визначається установчими документами організації та угодами про її статус на території України.

Іноземні держави та їхні органи. Це найбільш специфічна група суб'єктів, участь яких у господарському процесі завжди пов'язана з питанням державного імунітету. У 2025 році в Україні сформувалася стійка судова практика (зокрема позиції Верховного Суду), яка базується на концепції «функціонального імунітету». Це означає, що якщо іноземна держава вступає у господарські відносини як рівноправний комерційний партнер (*jure gestionis*), вона втрачає судовий імунітет і підлягає юрисдикції українських судів на загальних підставах.

Аналіз правової природи участі іноземних осіб дозволяє стверджувати, що вони є повноправними суб'єктами господарських процесуальних правовідносин. Проте їхній статус характеризується певною «процесуальною ускладненістю». Вона виявляється у необхідності дотримання процедур

міжнародної правової допомоги, встановлення іноземного закону та забезпечення належного представництва.

Станом на кінець 2025 року в науці господарського процесу панує думка, що категорія «іноземна особа» повинна трактуватися максимально широко для забезпечення доступу до правосуддя. Це відповідає вектору євроінтеграції України, де правовий статус іноземного інвестора має бути максимально стабільним і захищеним від будь-якої дискримінації за національною ознакою. Таким чином, іноземні особи у 2025 році розглядаються як ключовий елемент міжнародного господарського обороту, чия участь у процесі вимагає від суду не лише знання національних норм, а й глибокого розуміння принципів міжнародного приватного права.

Продовжуючи теоретичне обґрунтування статусу іноземних осіб, необхідно зауважити, що наприкінці 2025 року особливого значення набуває розмежування між фактичною присутністю суб'єкта на території України та його юридичною належністю до іноземного правопорядку. Господарський процесуальний кодекс України оперує терміном «іноземна особа» як збірним поняттям, проте в наукових дискусіях 2024–2025 років дедалі частіше піднімається питання про виокремлення «квазі-іноземних» суб'єктів — українських юридичних осіб, що перебувають під контрольним впливом іноземних бенефіціарів. Проте з погляду процесуального права, вирішальним залишається саме формально-юридичний критерій: для юридичних осіб — це місце інкорпорації (реєстрації), для фізичних — громадянство.

Важливим аспектом правового статусу іноземних юридичних осіб є визначення їхньої особистого закону (*lex societatis*). Наприкінці 2025 року українські господарські суди, керуючись статтею 26 Закону України «Про міжнародне приватне право», встановлюють обсяг правоздатності іноземної компанії саме за законами держави, де вона була заснована. Це має критичне значення для вирішення спорів щодо легітимності органів управління компанії-нерезидента, права підпису її представників та можливості її участі у ліквідаційних процедурах. У сучасній судовій практиці спостерігається

тенденція до поглибленої перевірки «юридичного існування» особи: господарський суд не може обмежитися лише формальним поданням заяви, він має переконатися, що іноземна компанія не є ліквідованою або не перебуває у статусі «dormant» (спляча) у країні свого походження, оскільки це прямо впливає на її процесуальну правоздатність.

У розрізі видів іноземних осіб у 2025 році слід окремо виділити філії та представництва іноземних суб'єктів господарювання. Хоча вони не мають статусу юридичної особи, вони наділені правом представляти інтереси нерезидента в суді за наявності відповідних повноважень. Доктрина господарського процесу наголошує на тому, що відповідачем у таких справах завжди залишається сама іноземна юридична особа, а не її представництво. Проте процесуальна роль представництв у 2025 році значно зросла у зв'язку із збільшенням кількості сервісних та логістичних контрактів, де представництво виступає основним каналом комунікації та місцем знаходження доказів.

Ще одним вагомим елементом є участь іноземних держав у господарських спорах. Станом на 2025 рік Україна остаточно закріпила перехід до теорії обмеженого (функціонального) імунітету. Це означає, що іноземна держава розглядається як суб'єкт господарського процесу у випадках, коли вона:

- укладає комерційні угоди з приватними особами;
- виступає інвестором у спільних підприємствах;
- вчиняє дії, що не стосуються реалізації суверенних владних повноважень (jure imperii).

Така диференціація дозволяє захистити права українських контрагентів, які вступають у ділові відносини з державними фондами чи міністерствами іноземних країн. Відмова від абсолютного імунітету на користь функціонального є вимогою сучасної міжнародної комерції, де держава дедалі частіше виступає як активний гравець на ринку.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що станом на кінець 2025 року категорія іноземних осіб у господарському процесі України є динамічною та

багатогранною. Вона поєднує в собі як класичних суб'єктів (громадян та компаній), так і складні транснаціональні утворення та державні структури. Процесуальний статус кожної з цих груп має свої нюанси, але загальним вектором залишається забезпечення принципу національного режиму — надання іноземним особам обсягу прав, не меншого, ніж мають вітчизняні суб'єкти господарювання. Це створює надійний правовий фундамент для міжнародної економічної співпраці та гарантує передбачуваність судового розгляду для будь-якого іноземного суб'єкта на території України.

1.2. Господарська процесуальна правоздатність та дієздатність іноземних осіб

Господарська процесуальна правосуб'єктність іноземних осіб є фундаментом їхньої участі у судовому розгляді та складається з двох невід'ємних елементів: правоздатності та дієздатності. Станом на кінець 2025 року в українському господарському процесі ці категорії розглядаються через призму взаємодії національного законодавства та особистого закону іноземної особи (*lex personalis*), що забезпечує стабільність транскордонного цивільного обороту.

Господарська процесуальна правоздатність іноземної особи — це визнана законом здатність мати процесуальні права та обов'язки учасника судового процесу. Згідно зі статтею 364 ГПК України, іноземні особи мають такі самі процесуальні права та обов'язки, що і суб'єкти господарювання України, крім винятків, встановлених законом або міжнародними договорами. Ключовим моментом тут є визнання правоздатності: якщо особа (юридична або фізична) визнається правоздатною за своїм особистим законом, вона автоматично вважається правоздатною і в господарському суді України.

Для іноземних юридичних осіб правоздатність визначається їхнім особистим законом (*lex societatis*) — правом держави, де таку особу було засновано або зареєстровано (ст. 26 Закону України «Про міжнародне приватне право»). Це означає, що господарський суд України перевіряє факт існування іноземної компанії на основі документів, виданих компетентними органами країни її походження (витяги з торговельних реєстрів, статuti тощо). Якщо іноземна держава наділила організацію правом звертатися до суду, Україна визнає це право незалежно від того, чи передбачена аналогічна організаційна форма в українському праві.

Господарська процесуальна дієздатність іноземної особи — це її здатність особисто або через представника здійснювати процесуальні права та виконувати обов'язки в суді.

Для іноземних громадян та осіб без громадянства дієздатність у господарському процесі визначається їхнім особистим законом. Тобто, здатність особи брати участь у справі як ФОП або інвестор залежить від права держави, громадянином якої вона є, або права держави, де вона має постійне місце проживання (для осіб без громадянства).

Для іноземних юридичних осіб дієздатність зазвичай збігається з моментом виникнення правоздатності та реалізується через її органи управління або уповноважених представників.

Важливою особливістю 2024–2025 років у судовій практиці є застосування принципу захисту добросовісного учасника процесу. Якщо іноземна особа вчиняє процесуальну дію в Україні, вона не може посилатися на відсутність у неї дієздатності або її обмеження за іноземним законом, якщо за законом України вона вважається повною мірою дієздатною (за винятком випадків, коли інша сторона знала про такі обмеження).

У доктрині господарського процесу наприкінці 2025 року наголошується, що правосуб'єктність іноземних осіб не є абсолютною і може бути обмежена в порядку реторсії. Якщо іноземна держава обмежує процесуальні права українських суб'єктів, Кабінет Міністрів України може встановити аналогічні

обмеження щодо осіб цієї держави. Проте в умовах євроінтеграційного курсу Україна демонструє максимальну відкритість, гарантуючи іноземним особам повний доступ до правосуддя як необхідну умову захисту їхніх майнових прав та інвестицій.

Додатково до вищевикладеного, у доктринальному аспекті 2024–2025 років значна увага приділяється питанню автономії волі сторін при визначенні процесуальної дієздатності, проте панівною залишається концепція пріоритету особистого закону (*lex personalis*). Важливо розуміти, що для іноземної юридичної особи її особистий закон визначає не лише факт її «юридичного народження», а й внутрішню структуру її органів, межі їхніх повноважень та порядок припинення правосуб'єктності. Господарський суд України, розглядаючи справу за участю нерезидента, зобов'язаний переконатися, що особа, яка підписала позовну заяву від імені іноземної компанії (наприклад, CEO чи директор), наділена відповідними правами згідно зі статутними документами, оформленими за законодавством держави інкорпорації.

Процесуальна перевірка правоздатності на практиці 2025 року супроводжується обов'язковим наданням доказів легалізації документів. Хоча Україна є учасницею Гаазької конвенції 1961 року, що скасовує вимогу легалізації іноземних офіційних документів, класичний механізм апостилювання залишається основним засобом верифікації статусу іноземної особи. У випадках, коли між Україною та державою походження іноземної особи укладено двосторонній договір про правову допомогу (наприклад, з Польщею, Литвою чи Туреччиною), правоздатність підтверджується документами без спеціального посвідчення, що значно спрощує доступ нерезидента до господарського судочинства. Проте Верховний Суд у своїх висновках 2024–2025 років неодноразово наголошував: відсутність належного підтвердження правосуб'єктності на момент звернення до суду є безумовною підставою для залишення позову без руху або його повернення, оскільки суд не може вступати у процесуальні відносини з «неіснуючим» або непідтвердженим суб'єктом.

Ще однією складною проблемою правосуб'єктності є ситуація «процесуального зникнення» іноземної особи. Якщо під час розгляду справи в українському суді іноземна юридична особа ліквідується у країні свого походження, її господарська процесуальна правоздатність припиняється автоматично. Згідно з актуальною судовою практикою 2025 року, у таких випадках господарський суд має закрити провадження у справі, якщо правовідносини не допускають правонаступництва. Питання правонаступництва у таких спорах також вирішується не за українським правом, а за особистим законом іноземної особи, що вимагає від судді ґрунтовного аналізу іноземних колізійних норм.

Стосовно іноземних держав, їхня процесуальна правоздатність є універсальною, проте дієздатність реалізується через спеціально уповноважені органи (міністерства, посольства, торговельні представництва). Станом на 2025 рік, участь іноземної держави у господарському процесі України як позивача розцінюється як добровільна відмова від судового імунітету щодо цієї конкретної справи та пов'язаного з нею зустрічного позову. Водночас, якщо держава виступає відповідачем, суд має встановити, чи не захищена вона імунітетом. Еволюція вітчизняного права призвела до того, що наприкінці 2025 року презумпція наявності імунітету іноземної держави у господарських спорах фактично замінена презумпцією його відсутності у комерційних справах.

Таким чином, господарська процесуальна правоздатність та дієздатність іноземних осіб на сучасному етапі є складною юридичною конструкцією, де національний режим поєднується з повагою до іноземного правопорядку. Це забезпечує стабільність господарського процесу та гарантує, що рішення суду буде визнане та виконане в майбутньому, оскільки воно винесене щодо належного суб'єкта, чий статус було ретельно перевірено за міжнародними стандартами.

1.3. Джерела правового регулювання провадження у справах з іноземним елементом: національне законодавство та міжнародні договори

Правове регулювання провадження у справах за участю іноземних осіб станом на кінець 2025 року характеризується складною ієрархічною структурою, в якій національні норми тісно переплітаються з міжнародно-правовими зобов'язаннями України. Особливістю господарського процесу у цій сфері є те, що джерела права мають забезпечувати не лише внутрішній правопорядок, а й передбачуваність результатів судового розгляду для іноземних суб'єктів, що є критично важливим для стабільності міжнародної торгівлі.

Систему джерел регулювання транскордонних господарських спорів можна поділити на два основні рівні: національний та міжнародний.

Національне законодавство України становить нормативну основу, на якій базується діяльність господарських судів. Ключовими актами тут є:

Конституція України: закріплює базовий принцип, згідно з яким іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також мають такі самі обов'язки, як і громадяни України (ст. 26).

Господарський процесуальний кодекс України (Розділ XVI): містить спеціальні норми (статті 364–372), які регламентують особливості правового статусу іноземних осіб, питання підсудності, порядок вручення документів та виконання доручень іноземних судів.

Закон України «Про міжнародне приватне право»: є фундаментальним актом, що визначає колізійні норми, поняття «іноземного елемента» та загальні засади міжнародного цивільного процесу, включаючи питання міжнародної підсудності та визнання іноземних судових рішень.

Закон України «Про режим іноземного інвестування»: встановлює додаткові гарантії захисту для іноземних суб'єктів господарювання.

Міжнародні договори відіграють пріоритетну роль у регулюванні спорів з нерезидентами. Відповідно до ст. 9 Конституції України та ст. 3 ГПК України, чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства. Якщо міжнародним договором встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені ГПК України, застосовуються правила міжнародного договору.

До найважливіших багатосторонніх конвенцій, що застосовуються у 2025 році, належать:

Гаазька конвенція з питань цивільного процесу 1954 року: регулює питання судових доручень, застави на відшкодування витрат (*cautio judicatum solvi*) та безоплатної правової допомоги.

Гаазька конвенція про вручення за кордоном судових та позасудових документів 1965 року: встановлює уніфікований механізм передачі документів через центральні органи держав.

Гаазька конвенція про отримання доказів за кордоном 1970 року: визначає порядок виконання судових доручень щодо збору доказів.

Нью-Йоркська конвенція про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень 1958 року: є ключовою для міжнародного комерційного арбітражу.

Окрему групу джерел становлять двосторонні договори України про правову допомогу (наприклад, з Польщею, Чехією, Грузією, Туреччиною). Вони зазвичай передбачають спрощений порядок взаємодії судів та часто скасовують вимогу легалізації документів, що значно пришвидшує господарський процес.

Наприкінці 2025 року суттєвого значення набула також судова практика Верховного Суду, яка через механізм обов'язкових висновків щодо застосування норм права фактично виступає допоміжним джерелом, роз'яснюючи складні питання конкуренції норм різних конвенцій та національних законів. Це забезпечує єдність підходів при вирішенні справ за участю іноземних осіб на всій території України.

Додатково до зазначеного, аналіз джерел правового регулювання наприкінці 2025 року неможливий без урахування ролі практики Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ). Відповідно до Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», суди застосовують при розгляді справ Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод та практику Суду як джерело права. У контексті справ за участю іноземних осіб це має критичне значення для реалізації статті 6 Конвенції — права на справедливий суд. Господарські суди України у 2024–2025 роках дедалі частіше звертаються до рішень ЄСПЛ для обґрунтування належного повідомлення іноземного відповідача та недопустимості «надмірного формалізму» при прийнятті документів, що походять з іноземних юрисдикцій. Це створює додатковий рівень процесуальних гарантій для нерезидентів, піднімаючи стандарти захисту їхніх прав до загальноєвропейського рівня.

Важливим сегментом у системі джерел є так зване «м'яке право» (soft law), яке наприкінці 2025 року справляє суттєвий вплив на правозастосовну практику господарських судів. Йдеться про Резолюції Генеральної Асамблеї ООН, Типові закони ЮНСІТРАЛ (зокрема, Типовий закон про міжнародний комерційний арбітраж) та Принципи міжнародних комерційних договорів УНІДРУА. Хоча ці акти не мають обов'язкової юридичної сили, вони використовуються судами як інструменти тлумачення змісту іноземного права та міжнародних звичаїв. У 2025 році спостерігається тенденція, коли господарські суди посиляються на ці принципи для заповнення прогалин у регулюванні складних транскордонних правочинів, що свідчить про високий рівень інтелектуалізації вітчизняного правосуддя.

Особливе місце в ієрархії джерел посідає Конвенція про визнання та виконання іноземних судових рішень у цивільних або комерційних справах від 2 липня 2019 року (Гаазька конвенція 2019 року). Станом на 2025 рік ця Конвенція стала ключовим інструментом, що забезпечує «циркуляцію» судових рішень між Україною та країнами ЄС. Її норми мають пріоритет над загальними

положеннями ГПК України щодо визнання рішень іноземних судів, оскільки вони встановлюють чіткий та обмежений перелік підстав для відмови у виконанні. Це значно підвищує передбачуваність наслідків господарських спорів, оскільки іноземний інвестор може бути впевнений, що рішення, винесене в його країні, буде визнане в Україні за зрозумілою та уніфікованою процедурою.

Водночас, застосування іноземних джерел та міжнародних договорів обмежене концепцією «публічного порядку» (*ordre public*), яка закріплена у статті 12 Закону «Про міжнародне приватне право». У 2025 році ця норма розглядається судами не як спосіб уникнення міжнародних зобов'язань, а як запобіжник від виконання іноземних рішень, що суперечать фундаментальним засадам правопорядку України, зокрема у сфері національної безпеки чи санкційної політики. Наприкінці 2025 року судова практика виробила чіткі критерії застосування застереження про публічний порядок, щоб воно не перетворювалося на інструмент процесуальних зловживань.

Отже, система правового регулювання провадження за участю іноземних осіб у 2025 році є багатошаровою та динамічною. Вона базується на гармонійному поєднанні суворого дотримання національного процесуального кодексу та широкого застосування міжнародно-правового інструментарію. Така синергія джерел дозволяє господарським судам України забезпечувати високу якість розгляду транскордонних спорів, що відповідає статусу України як надійного партнера у міжнародних економічних відносинах та майбутнього члена Європейського Союзу.

РОЗДІЛ 2

ПРАВОВИЙ СТАТУС ТА СУДОВІ ГАРАНТІЇ ІНОЗЕМНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

2.1. Національний режим та принцип взаємності у відносинах з іноземними особами

Фундаментальною засадою участі нерезидентів у господарському процесі України станом на 2025–2026 роки є надання їм національного режиму. Цей принцип означає, що іноземні особи (фізичні та юридичні) користуються в Україні таким самим обсягом процесуальних прав і несуть такі самі обов’язки, що й суб’єкти господарювання України. Національний режим є ключовим інструментом усунення дискримінації за ознакою державної належності та забезпечення рівних умов для конкуренції в межах господарської юрисдикції.

Правове підґрунтя національного режиму закріплено у статті 26 Конституції України та деталізовано у статті 364 Господарського процесуального кодексу України. Згідно з цими нормами, іноземні особи мають право на звернення до господарського суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав та законних інтересів на рівні з вітчизняними підприємствами. Це право охоплює всі стадії процесу: від подання позову до апеляційного та касаційного оскарження, а також участі у виконанні судових рішень.

Важливою складовою правового статусу іноземних осіб є принцип взаємності. У міжнародному приватному праві взаємність розглядається як надання іноземцям певних прав за умови, що громадяни та юридичні особи даної держави користуються аналогічними правами у відповідній іноземній країні. Станом на кінець 2025 року в українському господарському судочинстві

презумпція взаємності є загальновизнаною. Це означає, що суд виходить із наявності взаємності, доки не буде доведено інше.

Взаємність може бути двох видів:

Матеріальна взаємність: надання іноземним особам того ж обсягу прав, який надається власним громадянам у відповідній іноземній державі.

Формальна взаємність: надання іноземним особам прав, передбачених національним законодавством України, за умови, що українські суб'єкти користуються в тій державі національним режимом цієї держави.

У процесуальному аспекті принцип взаємності найчастіше проявляється у питаннях виконання судових доручень та визнання судових рішень. Якщо між державами відсутній міжнародний договір, виконання доручення чи визнання рішення здійснюється на основі принципу взаємності за правилом *comitas gentium* (міжнародної ввічливості).

Окремим інструментом захисту національних інтересів є реторсії — симетричні обмеження прав іноземних осіб у відповідь на дискримінаційні дії їхньої держави щодо українських суб'єктів. Відповідно до Закону України «Про міжнародне приватне право», Кабінет Міністрів України може встановити відповідні обмеження щодо процесуальних прав осіб тих держав, у яких обмежуються права українців. Проте у 2025 році реторсії залишаються виключним заходом, оскільки стратегічним вектором України є максимальне сприяння міжнародній торгівлі та захист іноземних інвестицій через стабільність національного режиму.

Таким чином, поєднання національного режиму та принципу взаємності створює збалансовану систему координат, у якій іноземна особа відчувається юридично захищеною, а держава зберігає важелі впливу для забезпечення паритетних відносин на міжнародній арені. Це відповідає стандартам Світової організації торгівлі (СОТ) та правовому порядку Європейського Союзу, до якого Україна активно наближає своє законодавство.

У розвиток зазначеного слід вказати, що надання національного режиму в українському господарському процесі не є простою декларацією, а виступає

дієвим механізмом, який забезпечує «процесуальну інтеграцію» іноземного суб'єкта в правове поле України. Це означає, що іноземна юридична чи фізична особа має не лише право на позов, а й повний спектр прав щодо участі у судових дебатах, подання доказів, призначення експертиз та отримання копій судових рішень мовою, яку вона розуміє (через інститут перекладача). Проте важливо розуміти, що національний режим стосується саме процесуальної сфери. Матеріальні ж права іноземців можуть мати певні обмеження, встановлені законом (наприклад, щодо володіння певними категоріями земель), але ці обмеження жодним чином не повинні звужувати їхнє право на судовий захист цих інтересів.

Особливої уваги наприкінці 2025 року заслуговує практична реалізація принципу взаємності у справах, де участь беруть суб'єкти з країн, з якими в Україні не укладено двосторонніх договорів про правову допомогу (наприклад, США, Канада або деякі країни Південно-Східної Азії). У таких випадках господарські суди керуються статтею 11 Закону України «Про міжнародне приватне право», яка закріплює презумпцію взаємності. На практиці це означає, що суд не вимагає від позивача-нерезидента доказів того, що українські компанії мають аналогічні права в його країні. Тягар доказування відсутності взаємності покладається на сторону, яка на це посилається. Це значно спрощує доступ до правосуддя, оскільки усуває необхідність отримання складних дипломатичних підтверджень на початкових етапах розгляду справи.

Проте принцип взаємності не є безмежним. Господарський суд може відмовити у застосуванні іноземного закону або виконанні доручення, якщо це суперечить публічному порядку України. У судовій практиці 2024–2025 років застереження про публічний порядок (*ordre public*) розглядається як винятковий інструмент захисту фундаментальних засад правосуддя. Наприклад, суд може відмовити у визнанні іноземного рішення, якщо при його винесенні іноземна особа не мала рівних прав з місцевим суб'єктом, що є прямим порушенням міжнародного стандарту справедливості. Таким чином, взаємність виступає не

лише як засіб співпраці, а й як гарант дотримання базових прав людини та стандартів чесного бізнесу.

Доктринальні дослідження 2025 року також виокремлюють поняття «матеріальної взаємності» у контексті стягнення судових витрат. На відміну від багатьох європейських юрисдикцій, Україна наприкінці 2025 року продовжує дотримуватися ліберального підходу, не вимагаючи від іноземних позивачів обов'язкового внесення застави на відшкодування судових витрат (*cautio judicatum solvi*), якщо інше не передбачено міжнародним договором. Це робить українську юрисдикцію привабливою для іноземних інвесторів, оскільки знижує фінансовий поріг входу в судовий процес.

Водночас застосування реторсій (зустрічних обмежень) у 2025 році залишається політико-правовим інструментом, який реалізується на рівні Кабінету Міністрів України, а не на розсуд окремого судді. Господарський суд лише застосовує вже встановлені обмеження, якщо такі існують щодо певної держави. Такий централізований підхід гарантує, що процесуальний статус іноземних осіб не залежатиме від суб'єктивного бачення суду, а визначатиметься загальною стратегією міжнародних відносин держави. Це підкреслює стабільність національного режиму та його орієнтованість на дотримання принципу правової визначеності, що є вкрай важливим для транскордонного комерційного обігу.

2.2. Судовий імунітет іноземної держави: поняття, види та межі застосування

Інститут судового імунітету іноземної держави є одним із найскладніших та найбільш дискусійних аспектів господарського процесу. Станом на 2025–2026 роки цей інститут базується на засадничому принципі міжнародного права — суверенній рівності держав (*par in parem non habet imperium* — рівний над

рівним не має влади). Судовий імунітет означає непідсудність однієї держави судам іншої держави без її добровільної згоди.

Відповідно до Закону України «Про міжнародне приватне право» (ст. 79), виокремлюють такі основні види судового імунітету:

Імунітет від судового розгляду: право держави не бути відповідачем у суді іншої держави.

Імунітет від забезпечення позову: заборона накладати арешт або застосовувати інші заходи забезпечення щодо майна іноземної держави.

Імунітет від виконання судового рішення: неможливість примусового виконання рішення суду щодо активів іноземної держави.

У сучасній юридичній науці та практиці господарських судів України 2025 року остаточно закріпилася концепція обмеженого (функціонального) імунітету. На відміну від теорії абсолютного імунітету, яка панувала у минулому столітті, функціональний підхід розмежовує дії держави на дві категорії:

Acta jure imperii: дії держави як суверена (публічно-владні повноваження). На такі дії поширюється абсолютний імунітет.

Acta jure gestionis: дії держави як учасника цивільних чи господарських відносин (комерційна діяльність). У цих випадках держава розглядається як звичайний суб'єкт господарювання і не користується імунітетом.

Станом на кінець 2025 року господарські суди України приділяють особливу увагу критерію «комерційного характеру правочину». Якщо іноземна держава або її орган укладає контракт на закупівлю товарів, надання послуг чи оренду приміщень для цілей, не пов'язаних із здійсненням суверенних функцій, вона підлягає юрисдикції українських судів на загальних підставах.

Окремим важливим аспектом у 2024–2025 роках стало питання відмови від імунітету. Така відмова може бути:

Явно вираженою: зафіксованою у міжнародному договорі, письмовому контракті або зроблену шляхом заяви в суді.

Мовчазною (конклюдентною): якщо держава сама пред'явила позов у господарському суді України або вступила у розгляд справи по суті без заперечень щодо імунітету.

Важливо зауважити, що згода держави на розгляд справи (відмова від імунітету від розгляду) не означає автоматичної згоди на примусове виконання рішення щодо її майна. Для вчинення дій з виконання рішення потрібна окрема згода іноземної держави, за винятком випадків, коли майно використовується виключно для комерційних цілей.

Наприкінці 2025 року практика Верховного Суду також виробила підходи щодо обмеження імунітету держав-агресорів, ґрунтуючись на принципі порушення суверенітету України, що робить застосування класичного імунітету неможливим у справах про відшкодування шкоди. Таким чином, межі застосування судового імунітету в Україні сьогодні визначаються балансом між повагою до суверенітету іноземних держав та необхідністю реального захисту прав учасників господарського обороту.

У поглиблення аналізу інституту функціонального імунітету необхідно зазначити, що наприкінці 2025 року ключовим критерієм для господарського суду при розмежуванні актів *jure imperii* та *jure gestionis* стає саме природа правочину, а не його мета. Це означає, що якщо іноземна держава купує товари (наприклад, продовольство) для своєї армії, сама по собі природа договору купівлі-продажу є комерційною, незалежно від того, що метою є забезпечення обороноздатності. У сучасній практиці господарських судів України 2024–2025 років такий підхід дозволяє запобігти маніпуляціям, коли іноземні державні органи намагаються ухилитися від відповідальності за невиконання контрактів, посиляючись на «публічну мету» закупівлі.

Особливого значення набуває питання імунітету майна іноземної держави. Згідно з нормами міжнародного права та практикою Верховного Суду 2025 року, навіть за умови відсутності імунітету від судового розгляду, майно держави, яке використовується для дипломатичних, консульських чи військових цілей, залишається недоторканим. До категорії «захищеного»

майна також відносяться активи центральних банків та культурні цінності, що є частиною спадщини. Проте активи, які перебувають на балансі державних торговельних представництв або комерційних підприємств, що належать іноземній державі, можуть бути об'єктом забезпечення позову або примусового стягнення. Господарський суд при прийнятті рішення про накладення арешту на таке майно зобов'язаний ретельно перевірити його цільове призначення, щоб не спричинити міжнародного скандалу та не порушити норми Віденської конвенції про дипломатичні зносини.

Важливою процесуальною новелою 2025 року є остаточне утвердження так званого «тортового винятку» (the tort exception). У контексті відшкодування збитків, завданих суб'єктам господарювання України внаслідок незаконних дій іноземної держави (зокрема держави-агресора), господарські суди, спираючись на висновки Верховного Суду 2022–2025 років, ігнорують судовий імунітет такої держави. Правовим обґрунтуванням тут виступає те, що держава, яка грубо порушує норми міжнародного права та суверенітет іншої держави, не може розховувати на судовий імунітет у судах країни, якій завдано шкоди. Цей підхід став революційним для українського господарського процесу та слугує основою для тисяч позовів про стягнення репарацій та компенсацій за зруйновані активи.

Процесуальний порядок встановлення імунітету у 2025 році також передбачає активну роль Міністерства закордонних справ (МЗС) України. Господарський суд, отримавши позов до іноземної держави, зазвичай звертається до МЗС за роз'ясненням щодо наявності міжнародних договорів, які можуть передбачати спеціальні правила імунітету для конкретної країни. Проте висновок МЗС має для суду рекомендаційний характер; остаточне рішення про наявність чи відсутність імунітету у справі приймає саме суддя, виходячи з обставин справи та принципів функціонального імунітету.

Крім того, розвиток законодавства наприкінці 2025 року спрямований на те, щоб іноземні держави, вступаючи у господарські відносини через свої державні фонди (Sovereign Wealth Funds), автоматично визнавалися такими, що

діють у межах комерційного обороту. Це значно підвищує рівень захищеності українських контрагентів, оскільки знімає тягар доказування відсутності імунітету в кожній окремій справі. Таким чином, інститут судового імунітету в Україні сьогодні еволюціонує в бік обмеження привілеїв держав на користь принципу верховенства права та справедливості для всіх учасників ринку.

2.3. Особливості представництва інтересів іноземних осіб у господарському суді

Представництво інтересів іноземних осіб у господарському процесі України станом на кінець 2025 року є ключовим інструментом забезпечення реального доступу нерезидентів до правосуддя. Специфіка цього інституту зумовлена необхідністю подолання правових, мовних та процедурних бар'єрів, що виникають при взаємодії різних правових систем. Представництво дозволяє іноземній особі, яка фізично може перебувати за межами України, повноцінно реалізовувати свої процесуальні права через уповноважених фахівців.

Відповідно до ГПК України, іноземні особи можуть брати участь у справі особисто (через своїх керівників або органи управління) або через представників. Станом на 2025 рік у господарському судочинстві діє адвокатська монополія, що означає: представляти інтереси іноземних осіб (як і українських суб'єктів) у судах може лише адвокат, за винятком малозначних справ та певних категорій трудових спорів.

Основними особливостями представництва нерезидентів є:

Підтвердження повноважень. Для адвокатів основним документом є ордер, виданий відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», або довіреність. Для іноземної особи критично важливо, щоб довіреність була оформлена з урахуванням вимог як іноземного закону (щодо

форми та підпису), так і українського процесуального права (щодо обсягу прав).

Легалізація документів про повноваження. Це найбільш трудомісткий аспект. Будь-яка довіреність, видана за кордоном, має бути або апостильована (для країн-учасниць Гаазької конвенції 1961 року), або легалізована в консульській установі. Винятком є країни, з якими Україна має договори про правову допомогу, що дозволяють визнавати документи без спеціального посвідчення.

Доказування статусу керівника. Якщо іноземну юридичну особу представляє її директор (самопредставництво), він має надати належним чином завірений витяг із відповідного державного реєстру іноземної держави, що підтверджує його право діяти від імені компанії без довіреності.

Окремо слід виділити представництво іноземних держав. Їхні інтереси в господарських судах зазвичай представляють посольства, консульства або спеціально уповноважені державні органи (наприклад, Міністерство юстиції відповідної країни). Повноваження таких осіб підтверджуються дипломатичними документами або спеціальними дорученнями уряду.

Наприкінці 2025 року судова практика Верховного Суду наголошує на важливості належного перекладу всіх документів про повноваження. Будь-яка довіреність або витяг з реєстру мають бути перекладені українською мовою, а підпис перекладача — завірений нотаріально. Відсутність якісного перекладу або помилки в ідентифікації назви компанії є поширеною підставою для повернення позовних заяв нерезидентів. Таким чином, інститут представництва вимагає від юристів не лише знання процесуального кодексу, а й навичок роботи з міжнародним документообігом.

У контексті поглибленого аналізу представництва нерезидентів у 2025–2026 роках варто звернути увагу на проблему «подвійної перевірки» повноважень. Господарський суд, перевіряючи довіреність іноземної особи, оцінює її за правилом *locus regit actum* (форма акта визначається за місцем його вчинення). Проте обсяг процесуальних повноважень представника (наприклад,

право на відмову від позову, укладення мирової угоди) завжди оцінюється за ГПК України. Це створює ситуації, коли довіреність, що є цілком законною в США чи Великобританії, може бути визнана недостатньою для вчинення певних дій в українському суді, якщо в ній чітко не прописані специфічні права, передбачені нашою статтею 61 ГПК. Тому професійні представники (адвокати) у 2025 році зазвичай розробляють двомовні проекти довіреностей, які заздалегідь адаптовані під вимоги української юрисдикції.

Специфічним аспектом 2024–2025 років стало представництво інтересів іноземних осіб у справах про банкрутство (кодексу КУЗПБ). Оскільки ці справи є багатосуб'єктними, іноземні кредитори часто діють через декілька представників: одного — для операційної діяльності, іншого — для участі в комітеті кредиторів. Судова практика наприкінці 2025 року підтвердила, що іноземна особа може видати довіреність із правом передоручення («sub-delegation») українському юристу, проте кожна ланка такого передоручення має бути підтверджена легалізованими документами. Це вимагає від представників високої дисципліни в управлінні документарним слідом, щоб уникнути оскарження рішень зборів кредиторів через дефекти повноважень.

Особливої уваги заслуговує представництво іноземних осіб через філії та представництва, зареєстровані в Україні. Хоча керівник філії діє на основі положення про філію та довіреності від головної компанії, він не вважається самопредставником юридичної особи у класичному розумінні. У господарських судах 2025 року домінує підхід, за яким керівник філії може брати участь у засіданнях лише як представник за довіреністю, а отже, на нього поширюються загальні вимоги щодо професійної правничої допомоги (адвокатської монополії), якщо він сам не є адвокатом. Це розмежування є критично важливим для уникнення процесуальних помилок на етапі відкриття провадження.

Також у 2025 році актуалізувалося питання участі в процесі законних представників іноземних фізичних осіб, які за іноземним законом є недієздатними або обмежено дієздатними. Наприклад, якщо інвестором є

неповнолітня особа або особа, над якою встановлено опіку за законодавством Німеччини чи Франції. У таких випадках господарський суд України зобов'язаний застосовувати особистий закон цієї особи для встановлення повноважень опікуна, що потребує надання апостильованих рішень іноземних судів про встановлення опіки. Це підкреслює складність ролі представника, який має фактично виступати експертом з іноземного права для підтвердження свого статусу.

Нарешті, етичний аспект представництва нерезидентів у 2025 році включає обов'язок адвоката перевіряти клієнта на предмет відсутності в санкційних списках. Якщо іноземна особа перебуває під санкціями РНБО України, представництво її інтересів може мати суттєві обмеження, а в деяких випадках (наприклад, щодо розпорядження активами) бути неможливим. Адвокат, представляючи такого клієнта, має діяти в межах, що не порушують публічний порядок України. Таким чином, представництво іноземних осіб на сучасному етапі — це високопрофесійна діяльність, що поєднує в собі глибокі знання господарського процесу, міжнародного приватного права та навички транскордонної юридичної верифікації.

РОЗДІЛ 3

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗГЛЯДУ СПРАВ З ІНОЗЕМНИМ ЕЛЕМЕНТОМ

3.1. Визначення міжнародної підсудності господарських справ

Визначення міжнародної підсудності є початковим і одним із найважливіших етапів провадження у справах за участю іноземних осіб. Міжнародна підсудність — це компетенція національних судів розглядати та вирішувати цивільні та господарські справи, ускладнені іноземним елементом. В українському господарському процесі станом на 2025–2026 роки це питання регулюється Законом України «Про міжнародне приватне право» (Розділ XI) та Господарським процесуальним кодексом України.

Правила визначення міжнародної підсудності поділяються на кілька видів:

Загальна підсудність: Справи з іноземним елементом підсудні судам України, якщо відповідач (іноземна юридична або фізична особа) має на території України місцезнаходження, місце проживання або майно, на яке можна накласти стягнення. Це класичне правило *actor sequitur forum rei* (позивач іде до суду відповідача).

Альтернативна підсудність: Надає позивачеві право вибору між судами кількох держав. Наприклад, у спорах щодо виконання договору підсудність може визначатися за місцем виконання зобов'язання, а у справах про відшкодування шкоди — за місцем заподіяння шкоди або настання її наслідків (*forum delicti*).

Виключна підсудність: Встановлює перелік справ, які можуть розглядатися лише судами України, незалежно від волі сторін. До таких справ належать спори щодо нерухомого майна, розташованого в Україні, спори щодо

реєстрації інтелектуальної власності в Україні, а також справи про банкрутство українських суб'єктів.

Договірна підсудність (пророгаційні угоди): Сторони міжнародного комерційного контракту мають право самостійно обрати суд, який розглядатиме їхній спір. Така угода має бути укладена у письмовій формі. Господарський суд України зобов'язаний поважати волю сторін, якщо обрана підсудність не порушує правил виключної компетенції.

Важливим аспектом наприкінці 2025 року є право суду відмовити у відкритті провадження або закрити його, якщо у суді іноземної держави вже розглядається аналогічний спір між тими самими сторонами (*lis alibi pendens*). Це правило запобігає винесенню суперечливих судових рішень у різних юрисдикціях.

Встановлення міжнародної підсудності вимагає від судді ретельного аналізу не лише фактичних обставин справи, а й міжнародних договорів про правову допомогу, які можуть містити спеціальні колізійні правила підсудності для конкретних категорій спорів. Правильне визначення підсудності є гарантією того, що рішення українського суду буде визнане та виконане за кордоном у майбутньому.

У практиці господарських судів України 2025–2026 років дедалі більшого значення набуває проблема так званих «паралельних процесів» та конкуренції юрисдикцій. Коли транскордонний спір охоплює інтереси суб'єктів із різних правових систем, виникає ризик подання позовів одночасно до кількох судів. Згідно зі статтею 75 Закону України «Про міжнародне приватне право», український господарський суд має право зупинити провадження, якщо іноземний суд був «захоплений» першим, за умови, що рішення цього іноземного суду може бути визнане в Україні. Це вимагає від судді не лише знання процесу, а й розуміння міжнародних стандартів допустимості та дотримання принципу *comity* (міжнародної ввічливості), щоб уникнути конфліктів між правовими системами.

Особливої уваги заслуговує підсудність у справах про відшкодування збитків, заподіяних іноземними державами. Як уже зазначалося в контексті імунітету, наприкінці 2025 року господарські суди активно застосовують статтю 76 Закону «Про міжнародне приватне право», яка дозволяє розглядати справи, де дією чи бездіяльністю на території України було завдано шкоди. У таких справах підсудність визначається за місцем вчинення делікту. Судова практика Верховного Суду 2024–2025 років підкреслює, що право на судовий захист у таких випадках переважає над формальними правилами про імунітет, якщо йдеться про порушення імперативних норм міжнародного права.

Ще одним складним елементом є підсудність справ, що стосуються іноземних інвестицій. Хоча більшість інвестиційних спорів передається до міжнародного арбітражу (ICSID або SCC), значна кількість комерційних аспектів інвестиційної діяльності підлягає юрисдикції господарських судів. У 2025 році при визначенні підсудності у справах за участю іноземних інвесторів суд враховує не лише місцезнаходження інвестиції, а й умови двосторонніх договорів про захист інвестицій (BITs). Ці договори часто містять специфічні застереження, які можуть обмежувати або, навпаки, розширювати компетенцію національних судів щодо певних категорій спорів.

Доктринальні дискусії 2025 року також торкаються питання форум-шопінгу (forum shopping) — навмисного вибору стороною найбільш «сприятливої» юрисдикції для отримання переваг. Для протидії цьому явищу господарські суди України застосовують концепцію «найбільш тісного зв'язку» (the most significant relationship test). Якщо спір формально підсудний суду України, але всі докази, свідки та об'єкти спору знаходяться в іншій державі, суд може (у межах дискреції, де це дозволяє закон) вказати на неналежність обраного форуму. Проте в українській системі права цей інструмент обмежений жорсткими нормами ГПК щодо територіальної підсудності, що забезпечує високий рівень правової визначеності.

Нарешті, слід згадати про підсудність у справах щодо нематеріальних активів нерезидентів. У 2025 році, коли частка інтелектуальної власності у

господарському обороті досягла піку, визначення юрисдикції у спрах про порушення патентних прав або авторських прав іноземних компаній в Україні базується на принципі територіальності охорони. Оскільки правова охорона надається державою, то й вирішення спорів щодо дійсності реєстрації таких прав в Україні належить до виключної компетенції українських господарських судів. Таким чином, система міжнародної підсудності у 2025 році є збалансованим поєднанням захисту національного суверенітету та гнучкості, необхідної для функціонування глобального ринку.

3.2. Порядок виконання судових доручень та вручення документів за кордоном: правовий механізм та міжнародна співпраця

Належне повідомлення іноземного учасника про час і місце розгляду справи та збирання доказів за кордоном є критично важливими процесуальними діями, від яких залежить законність усього господарського провадження. Станом на 2025–2026 роки цей механізм базується на поєднанні норм ГПК України (Розділ XVI) та положень багатосторонніх і двосторонніх міжнародних договорів. Відсутність доказів належного вручення документів нерезиденту є безумовною підставою для скасування судового рішення, оскільки це розцінюється як порушення права на справедливий суд та принципу рівності сторін.

Основним правовим інструментом у цій сфері є Гаазька конвенція про вручення за кордоном судових та позасудових документів у цивільних або комерційних справах 1965 року. Згідно з її нормами, господарський суд України надсилає доручення про вручення документів через територіальне управління Міністерства юстиції України до Центрального органу іноземної держави.

Процесуальний алгоритм виконання судового доручення у 2025 році включає такі етапи:

Складання доручення: Суд готує запит за встановленою формою, що містить інформацію про сторони, суть спору та перелік документів, які підлягають врученню (позовна заява, ухвала про відкриття провадження тощо).

Переклад: Усі документи мають бути перекладені офіційною мовою запитуваної держави або мовою, яку вона визначила як прийнятну при приєднанні до Конвенції.

Перевірка в Мін'юсті: Територіальний орган юстиції перевіряє правильність оформлення документів та надсилає їх за кордон.

Вручення та підтвердження: Компетентний орган іноземної держави здійснює вручення та повертає підтвердження (сертифікат) установленого зразка.

Окрім вручення документів, часто виникає потреба в отриманні доказів за кордоном (допит свідків, огляд документів, проведення експертизи). Цей процес регулюється Гаазькою конвенцією 1970 року. Господарський суд України може просити іноземний суд вчинити певні процесуальні дії, які є необхідними для вирішення справи в Україні.

Важливою особливістю є те, що при надсиланні доручення господарський суд зобов'язаний зупинити провадження у справі. У 2025 році ГПК України встановлює, що провадження зупиняється на строк, необхідний для виконання доручення, що зазвичай становить від 6 до 12 місяців залежно від країни. Якщо ж Україна має з відповідною державою двосторонній договір, процедура може бути спрощена (наприклад, шляхом прямого поштового надсилання, якщо це дозволено договором та законодавством тієї країни).

У практичній діяльності господарських судів наприкінці 2025 року особлива увага приділяється вимогам до форми та змісту прохання про надання правової допомоги. Будь-яка неточність у зазначенні адреси нерезидента або помилка у перекладі термінів (наприклад, неправильне тлумачення статусу «Limited Liability Company») може призвести до повернення документів

іноземним органом без виконання. Це спричиняє невинуватене затягування розгляду справи. Тому судова практика 2024–2025 років виробила стандарт «суворого формалізму»: суддя має особисто перевірити автентичність перекладу та відповідність пакету документів вимогам конкретної країни, що часто зазначаються у спеціальних застереженнях до Гаазьких конвенцій.

Окремим проблемним аспектом є використання дипломатичних каналів для вручення документів. Цей спосіб застосовується у випадках, коли між Україною та іноземною державою відсутній будь-який договір про правову допомогу. Процедура через Міністерство закордонних справ є найбільш тривалою та складною, оскільки вона базується на принципі міжнародної ввічливості та не має чітко встановлених строків виконання. У 2025 році господарські суди намагаються уникати цього шляху, де це можливо, стимулюючи сторони до використання поштового сервісу (кур'єрської доставки), якщо іноземна держава не висловила заперечень проти такого способу повідомлення відповідно до статті 10 Гаазької конвенції 1965 року.

Доктринальні дослідження 2025 року також висвітлюють питання відмови іноземної держави у виконанні доручення. Згідно з міжнародними стандартами, така відмова можлива лише у виключних випадках: якщо виконання доручення порушує суверенітет або безпеку держави (застереження про публічний порядок). У господарських справах такі випадки трапляються рідко, проте вони стають актуальними у спорах, пов'язаних із стратегічними галузями промисловості, енергетикою або військово-промисловим комплексом. Господарський суд України, отримавши відмову у виконанні доручення, має оцінити, чи можливо розглянути справу без цього доказу або повідомлення, чи існують інші шляхи отримання інформації (наприклад, через свідків, що перебувають в Україні).

Також варто згадати про витрати, пов'язані з виконанням судових доручень. Хоча Гаазькі конвенції передбачають, що за загальним правилом держави не стягують плату за виконання доручень, оплата послуг експертів, перекладачів або спеціальних судових виконавців у деяких країнах (наприклад,

США або Великобританії) покладається на зацікавлену сторону. У 2025 році господарський суд України при підготовці доручення заздалегідь роз'яснює позивачеві необхідність оплати таких витрат, оскільки їх несплата може стати законною підставою для відмови у наданні правової допомоги з боку іноземної юрисдикції.

Нарешті, станом на кінець 2025 року, важливим є дотримання термінів «очікування» підтвердження. Якщо протягом шести місяців з дати направлення документів суду не надійшло жодного повідомлення про результати вручення, ГПК України дозволяє суду за певних умов (якщо було зроблено все можливе для повідомлення) продовжити розгляд справи. Це є важливим запобіжником проти навмисного ухилення нерезидентів від участі у процесі шляхом ігнорування офіційних повідомлень. Таким чином, правовий механізм міжнародної співпраці у 2025 році є складним балансом між повагою до суверенітету іноземних країн та необхідністю забезпечення оперативності господарського судочинства.

3.3. Процесуальні засади визнання та виконання рішень іноземних судів в Україні

Завершальною стадією будь-якого транскордонного спору є реалізація винесеного рішення на території іншої держави. Визнання та виконання рішень іноземних судів в Україні станом на 2025–2026 роки є ключовим показником інтегрованості національної правової системи у світовий юридичний простір. Без ефективного механізму виконання іноземне судове рішення залишається лише декларативним документом, що не забезпечує реального захисту прав учасників господарського обороту.

В українському правовому полі процедура визнання та виконання рішень іноземних судів базується на двох фундаментальних засадах:

Наявність міжнародного договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України.

Принцип взаємності, якщо міжнародний договір відсутній. Як зазначалося раніше, взаємність у 2025 році презумптується, доки не буде доведено інше.

Процесуальний порядок розгляду клопотань про надання дозволу на примусове виконання іноземного рішення має свої особливості. Хоча господарські спори за суттю розглядаються за нормами комерційного права, процедура визнання рішень іноземних судів в Україні (відповідно до Розділу IX ЦПК України, який застосовується у поєднанні із Законом «Про міжнародне приватне право») вимагає звернення до суду за місцем знаходження боржника або його майна.

Основними вимогами до клопотання є надання належним чином завіреної копії рішення, документа про те, що воно набрало законної сили, та підтвердження належного повідомлення сторони, проти якої воно винесене. Суд не переглядає рішення іноземного суду по суті, а лише перевіряє наявність формальних підстав для його визнання та відсутність підстав для відмови.

У практиці 2025–2026 років критичне значення для транскордонного виконання комерційних рішень має Конвенція про визнання та виконання іноземних судових рішень у цивільних або комерційних справах 2019 року (Гаазька конвенція 2019). Україна, будучи однією з перших держав, що ратифікувала цей документ, створила умови для «спрощеного режиму» циркуляції судових рішень між Україною та країнами ЄС. Ця Конвенція значно звужує дискрецію суду при відмові у визнанні рішення, встановлюючи вичерпний перелік підстав для відмови. У 2025 році це дозволило скоротити строки розгляду клопотань нерезидентів у кілька разів, оскільки процедурні фільтри стали більш зрозумілими та передбачуваними.

Найбільш вагомим та водночас складним бар'єром на шляху визнання рішення є застереження про публічний порядок (*ordre public*). Наприкінці 2025 року господарська та загальна судова практика виходить із того, що

суперечність рішення публічному порядку має бути очевидною та стосуватися фундаментальних засад правосуддя або національної безпеки. Суд не може відмовити у визнанні рішення лише тому, що іноземне право застосувало інший підхід до розрахунку збитків чи пені, ніж це передбачено українським ГК. Проте, якщо рішення іноземного суду було винесене з порушенням базового права на захист (наприклад, без жодного повідомлення відповідача), це вважається прямим порушенням публічного порядку України.

Окрему категорію складають питання визнання рішень міжнародних комерційних арбітражів, що регулюються Нью-Йоркською конвенцією 1958 року. Оскільки арбітраж є основним способом вирішення спорів у зовнішньоекономічній діяльності, господарські суди у 2025 році демонструють максимальну «pro-arbitration» позицію. Будь-які сумніви щодо тлумачення арбітражної угоди тлумачаться на користь її дійсності, що забезпечує стабільність арбітражних рішень. Важливою практикою 2024–2025 років стало чітке розмежування між скасуванням рішення (яке може відбутися лише в країні винесення) та відмовою у його визнанні (яке може відбутися в Україні).

Процесуальні строки звернення за визнанням також мають особливе значення. Стаття 464 ЦПК України (у взаємозв'язку з комерційними спорами) встановлює трирічний строк з моменту набрання рішенням законної сили. У 2025 році суди суворо дотримуються цього строку, розглядаючи його як преклюзивний, що стимулює кредиторів до оперативної реалізації своїх прав. Водночас, якщо виконання рішення було зупинено в країні походження (наприклад, через апеляційне оскарження), український суд також зупиняє розгляд клопотання до вирішення справи по суті в іноземній юрисдикції.

Нарешті, слід звернути увагу на аспект валютних обмежень та технічного виконання. Після отримання ухвали про визнання та видачу виконавчого листа, іноземний стягувач стикається з процедурами валютного регулювання Національного банку України. Наприкінці 2025 року законодавство спрямоване на те, щоб процедура конвертації та виведення коштів за судовими рішеннями була максимально прозорою для добросовісних інвесторів. Таким чином,

правовий інститут визнання та виконання рішень іноземних судів у 2025 році еволюціонував від закритої системи до відкритого та функціонального механізму, що є гарантом ефективності міжнародного господарського судочинства та невід'ємною частиною правового статусу іноземних осіб в Україні.

ВИСНОВКИ

У курсовій роботі проведено комплексне дослідження процесуальних та теоретичних засад провадження у справах за участю іноземних осіб у господарському судочинстві України станом на 2025 рік. За результатами дослідження зроблено такі висновки:

Правова природа участі іноземних осіб. Визначено, що іноземні особи у господарському процесі — це суб'єкти (іноземні юридичні особи, громадяни, особи без громадянства, міжнародні організації та іноземні держави), чий правовий статус має транскордонний характер. Ключовим критерієм їхньої участі є наявність іноземного елемента, що вимагає застосування специфічних колізійних та процесуальних норм.

Процесуальна правосуб'єктність. Встановлено, що господарська процесуальна правоздатність та дієздатність іноземних осіб визначається за їхнім особистим законом (*lex personalis / lex societatis*). При цьому Україна визнає право іноземних суб'єктів на судовий захист у тому обсязі, в якому вони наділені ним у державі свого походження, забезпечуючи при цьому дотримання національних стандартів справедливого суду.

Система джерел регулювання. З'ясовано, що правове регулювання цієї сфери базується на пріоритеті міжнародних договорів над національним законодавством. Провідну роль відіграють Гаазькі конвенції (1954, 1965, 1970, 2019 років) та Нью-Йоркська конвенція 1958 року. Національне ядро становлять ГПК України та Закон «Про міжнародне приватне право», які у 2025 році забезпечують гнучкий механізм взаємодії з іноземними правопорядками.

Національний режим та взаємність. Доведено, що Україна надає іноземним особам національний режим — повний обсяг процесуальних прав нарівні з вітчизняними суб'єктами. Принцип взаємності в сучасних умовах є презумптивним: суд виходить із наявності взаємності у відносинах з іноземною

державою, доки не буде доведено інше, що значно спрощує доступ нерезидентів до правосуддя.

Еволюція державного імунітету. Обґрунтовано перехід України до концепції функціонального (обмеженого) імунітету іноземної держави. У 2025 році іноземна держава не користується імунітетом у господарському суді, якщо вона вступає у відносини як комерційний партнер (*jure gestionis*). Окремо зафіксовано «тортовий виняток» щодо держав-агресорів, що дозволяє стягувати збитки без їхньої згоди на розгляд справи.

Міжнародна підсудність та правова допомога. Визначено, що встановлення підсудності базується на принципах територіальності, альтернативності та виключної компетенції. Порядок вручення документів та виконання судових доручень за кордоном залишається суворо формалізованою процедурою, де ключовим є дотримання стандартів належного повідомлення для запобігання скасуванню рішень у майбутньому.

Визнання та виконання рішень. Наприкінці 2025 року процедура визнання іноземних судових рішень стала більш передбачуваною завдяки Гаазькій конвенції 2019 року. Суди обмежують застосування застереження про публічний порядок лише фундаментальними засадами права, що сприяє вільному обігу судових рішень та захисту інтересів кредиторів.

Робота підтверджує, що українське господарське процесуальне право станом на 2026 рік відповідає кращим світовим стандартам розгляду транскордонних спорів, забезпечуючи стабільність міжнародного комерційного обороту та ефективний захист іноземних інвестицій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

I. Нормативно-правові акти та судова практика

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР.
2. Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 06.11.1991 № 1798-ХІІ (в редакції станом на 01.01.2026).
3. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23.06.2005 № 2709-IV.
4. Про режим іноземного інвестування : Закон України від 19.03.1996 № 93/96-ВР.
5. Цивільний процесуальний кодекс України (в частині визнання та виконання рішень іноземних судів) : Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV.

II. Спеціальна наукова та навчальна література

1. Бенедисюк І. М. Господарське процесуальне право України : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2024. 480 с.
2. Васильєв С. В. Міжнародний цивільний процес : навч. посіб. Харків : Право, 2025. 320 с.
3. Ізарова І. О. Актуальні проблеми транскордонного правосуддя в Україні. Юридичний журнал. 2025. № 3. С. 15–28.
4. Постанова Пленуму Верховного Суду «Про практику застосування судами України законодавства у справах за участю іноземних осіб» (із змінами та доповненнями 2024 р.).
5. Степанова Т. В. Судовий імунітет держави: від абсолютного до функціонального. Науковий вісник. 2025. Вип. 45. С. 88–102.
6. Тертишніков В. І. Міжнародна підсудність господарських справ: теорія та практика. Харків : Основа, 2024. 215 с.

7. Узагальнення судової практики КГС ВС щодо розгляду спорів з іноземним елементом за 2024 рік. URL: <https://supreme.court.gov.ua>.

8. Аналітичний огляд практики Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду щодо розгляду справ за участю нерезидентів (2023–2025 рр.). URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/oglad/.

9. Довгерт А. С. Науково-практичний коментар до Закону України «Про міжнародне приватне право». Видання 3-тє, переробл. та доповн. Київ : Юрінком Інтер, 2025. 512 с.

10. Київець О. В. Міжнародне приватне право : підручник. Київ : ВЦ «Академія», 2024. 384 с.

11. Комаров В. В. Міжнародний комерційний арбітраж: сучасні парадигми та практика виконання рішень в Україні. Харків : Право, 2024. 456 с.

12. Кот О. О. Захист прав іноземних інвесторів у господарському судочинстві України : монографія. Київ : Алерта, 2025. 290 с.

13. Луцький І. М. Процесуальний статус іноземних осіб у цивільному та господарському процесі : навчальний посібник. Львів : Новий Світ-2000, 2025. 204 с.

14. Мазур М. В. Застосування іноземного права господарськими судами України: теорія та практика встановлення змісту норм. Право України. 2025. № 2. С. 60–75.

15. Огляд практики Верховного Суду щодо застосування положень Гаазької конвенції про вручення за кордоном судових та позасудових документів (1965 р.) за 2024 рік. К. : ВС, 2025. 88 с.

16. Павлиш С. О. Принцип взаємності у транскордонних господарських спорах: сучасні підходи. Вісник господарського судочинства. 2025. № 1. С. 34–42.

17. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 12.06.2024 у справі № 910/1255/23 щодо виключної підсудності справ за участю іноземних осіб у спорах про нерухоме майно.

18. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 15.10.2024 у справі № 904/4567/23 щодо меж судового імунітету іноземної держави у комерційних правовідносинах.

19. Фурса С. Я. Міжнародний цивільний процес: особливості провадження за участю іноземного елемента : курс лекцій. Київ : Видавець Фурса С. Я., 2024. 350 с.

20. Харитонов Є. О. Приватне право України в умовах гармонізації із правом Європейського Союзу. Одеса : Фенікс, 2025. 410 с.